

WANNEER HEBBEN WIJ U GEZIEN?

OP ZOEK NAAR DE SCHATTEN VAN DE KERK

BISDOM

ROTTERDAM

Beleidsnota

over de diaconie in het bisdom Rotterdam

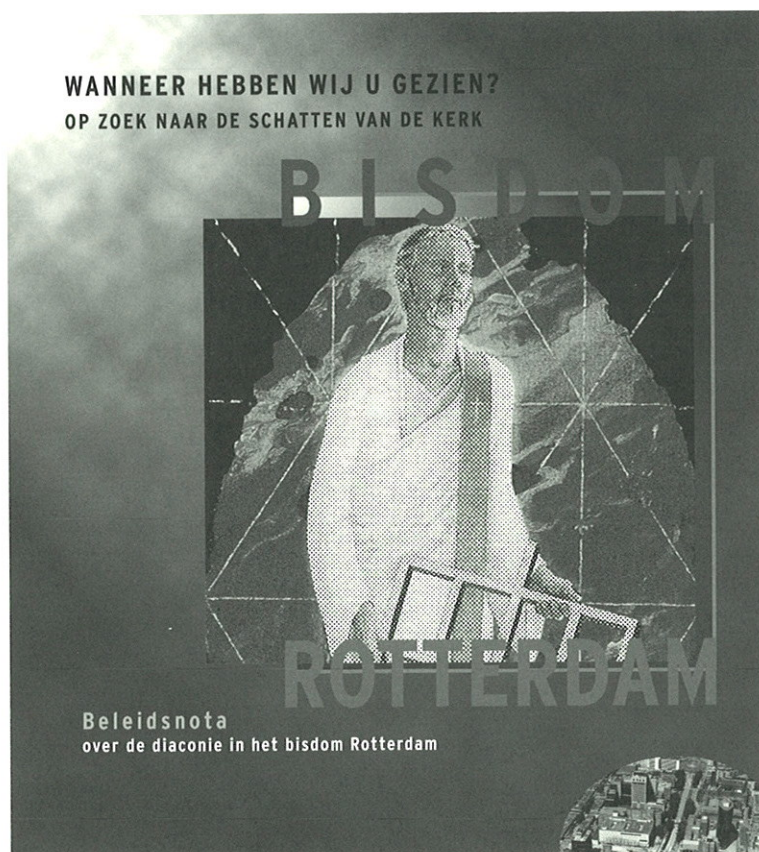

WANNEER HEBBEN WIJ U GEZIEN?

OP ZOEK NAAR DE SCHATTEN VAN DE KERK

Beleidsnota

over de diaconie in het bisdom Rotterdam

omslag

"Laurentius" van Anthon Meijssen,
beeldend kunstenaar te Den Haag, 2000

Bisdom Rotterdam

Koningin Emmaplein 3
3016 AA Rotterdam
Tel: 010 - 436 28 88
Fax: 010 - 436 71 90

INHOUD

Voorwoord	pag. 5
Inleiding	pag. 7
1. Diaconie in slechte en goede tijden	pag. 8
2. Tot dienst aan mens en God geroepen	pag. 13
3. Uitdagingen voor een hedendaagse diaconie	pag. 17
4. Aanzetten voor een diaconale strategie	pag. 24
5. Voornemens voor een diaconaal beleid	pag. 27
Ter afsluiting	pag. 31

VOORWOORD

Er zijn goede redenen waarom aan de Diocesane Beleidscommissie Diaconie (DBD) gevraagd is om een beleidsnota diaconie te schrijven.

Al enkele jaren werkt het bisdombestuur aan het ontwikkelen van een samenhangende beleidsvisie 2000. Als bouwstenen daarvoor zijn al beleidsnota's verschenen over de dekenale herindeling, over de samenwerking van parochies, over de parochiecatechese en over de missionaire opdracht van de kerk.

In dit geheel voegt zich nu deze beleidsnota "Wanneer hebben wij U gezien" (cf. Mt. 25, 37) - "Op zoek naar de schatten van de kerk" (verwijzing naar de bisdompatroon, de H. Laurentius), als een van de belangrijke en wezenlijke hoekstenen.

In voorgaande beleidsnota's is gepoogd antwoord te geven op de vraag hoe onze kerkgemeenschap als Volk Gods Onderweg aanwezig kan zijn in de moderne samenleving, hoe het 'geloven in de Randstad' gestalte kan krijgen.

De tijden veranderen en de ontwikkelingen in kerk en samenleving leren ons wat wij zien, opnieuw te beoordelen in het licht van ons geloof en nieuwe uitdagingen voor ons handelen te onderkennen. Dit geldt zeker ook voor de diaconie, want de behoefte daaraan is groot nu de noden in de samenleving niet afnemen terwijl de kerk in omvang en invloed slinkt.

Ook de 'sociale kaarten' die het bisdombestuur heeft laten maken, dagen uit tot bezinning en daadkracht. Zij laten zien dat er veel goeds gedaan wordt in ons midden en daarbuiten. Maar tegelijkertijd blijkt eruit dat er behoefte is zowel aan inspirerende visies als aan nieuwe initiatieven en meer samenhang. Daarom heeft de DBD zich de vraag gesteld wat diaconie betekent en welke voorwaarden zij kan scheppen ter bevordering van de diaconale inzet.

Het bisdombestuur beveelt deze nota van harte aan en vertrouwt erop dat in de dekenaten en parochies door 'bundeling van krachten' van pastores, diakens - vooral van hen omdat ze dezelfde roeping en zending hebben als de H. Laurentius -, pastorale werk(st)ers en vrijwillig(st)ers, de diaconie in ons bisdom nog verder mag uitgroeien.

Deze bundeling van krachten zal zeker bijdragen tot de uitbouw van het gelooven in de Randstad door geloofwaardig diaconaal handelen in ons bisdom, dat met zijn patroon een bijzondere diaconale dimensie heeft meegekregen.

Diocesaan Bestuurscollege

A.H. van Luyn s.d.b.	bisschop van Rotterdam
dr H.A. Verbakel	vicaris-generaal
J.Th.M. van Baardewijk	bischoppelijke vicaris
mr J.C.G.M. Bakker	algemeen econoom

Rotterdam, 10 augustus 2000
Feest van de H. Laurentius

INLEIDING

Het bisdom Rotterdam heeft zich bij zijn oprichting de heilige Laurentius als patroon voor ogen gesteld. Hij vervulde in de vroege kerk het ambt van diaken, en werd gezonden om in woord en daad te getuigen van Gods liefde voor de mensen, vooral voor degenen die in levensnood verkeren. Omwille van zijn geloofstrouw werd hij wreed ter dood gebracht. Sedertdien wordt hij als martelaar geroemd: een waarachtig getuige van Jezus Christus. Van oudsher wordt Laurentius afgebeeld met het embleem van zijn marteldood: een rooster, opdat ieder die zijn beeltenis ziet herinnerd wordt aan zijn keuze voor het Leven. In de heilige Laurentius met zijn rooster beschikt het bisdom Rotterdam over een eerbiedwaardige patroonheilige met een opzienbarend en openbarend leefpatroon. Het krijgt in Laurentius' getuigenis als het ware een raster voorgehouden, dat de geloofsgemeenschap uitdaagt zich telkens opnieuw te bezinnen op de evangelische dienst waartoe zij geroepen is. Van de heilige diaken Laurentius heeft de traditie een wonderlijke en onrustigmakende uitspraak overgeleverd. Toen de machtige keizer van Rome de kerkschatten vorderde, verkocht Laurentius ze en deelde de opbrengst uit onder de armen. Voor zijn marteldood wees hij de keizer op de armen en zei: "Hier zijn de schatten van de kerk".

De Diocesane Beleidscommissie Diaconie (DBD) heeft zich in deze uitspraak verdiept en zich afgevraagd wat de actuele betekenis ervan kan zijn voor het diaconaal beleid van het bisdom Rotterdam. Daarmee hoopt zij tevens een inspirerend kader te bieden ter bevordering van de diaconale inzet van besturen en commissies, van vrijwilligers, pastores en andere beroepskrachten in het bisdom Rotterdam - vrouwen en mannen. Als vrucht van haar bezinning legt de DBD deze beleidsnota voor tot steun en bemoediging van allen die zich voor het heil van mensen en de dienst aan God inzetten.

De nota bevat de volgende onderdelen: eerst wordt de diaconie in een historische context geplaatst (1); vervolgens wordt uiteengezet wat onder diaconie verstaan kan worden (2); daarna wordt nagegaan voor welke uitdagingen onze kerkgemeenschap door de noden in de samenleving en de problemen van de diaconie gesteld wordt (3); dan worden enkele belangrijke aanzetten voor een diaconale strategie geschetst (4); en tenslotte wordt geformuleerd wat dit alles betekent voor het beleid van de DBD in de komende jaren (5). Het geheel wordt afgesloten met een kort nawoord en een kleine handreiking.

In haar oertijd vormde de kerk een vreemde eend in de maatschappelijke bijt. De kleine gemeenschappen van christenen baarden opzien. Niet alleen omdat zij weigerden de officiële goden de vereiste eer te geven, maar ook omdat zij zich bekommerden om het lot van weduwen en wezen, van armen, behoeftigen en zieken, van gestorvenen die niet begraven werden. Voor het eerste werden zij als 'atheïsten, goddelozen' gebrandmerkt; voor het tweede bewonderd. De kerkvader Tertullianus heeft met graagte de verbazing van de toenmalige publieke opinie over het gedrag van christenen overgeleverd: "Ziet hoe zij elkaar liefhebben!". En inderdaad, volgens het getuigenis van de Handelingen van de Apostelen deelden de christenen leven en bezit zodat "onder hen niemand was die gebrek leed" (Hand. 4:34). Hun liefdevolle zorg beperkte zich overigens niet tot noodlijdenden in eigen kring. Zij verrichtten hun dienst onder de mensen zonder voorwaarden vooraf, 'om niet'. Want zij geloofden dat deze meest elementaire mensendienst de meest sublieme godsdienst is. Als getuige van dit geloof duidde diaken Laurentius de armen aan als 'schatten van de kerk'.

1.1 In het hart van de kerk

Eeuwenlang nam de diaconie een centrale plaats in in het christelijk gemeenschapsleven. Aan de bisschop kwam als 'pater pauperum', vader der armen, de zorg voor een goede diaconale organisatie van de geloofsgemeenschap toe. Het behoorde tot zijn ambt 'advocaat van de armen' te zijn - overeenkomstig het woord in het oud-testamentische boek Wijsheid van Jezus Sirach waarin over God gezegd wordt: "Hij is niet partijdig ten nadele van de arme en Hij luistert naar het gebed van de ontrechte" (35:16). Als opzichter van het kerkelijk bezit was de bisschop tevens 'procurator pauperum', dwz beheerder van het 'erfdeel der armen': dat vierde deel namelijk van het kerkelijk goed dat hun volgens het christelijk denken rechtens toekwam. Vrouwen en mannen vervulden een wezenlijke functie binnen de diaconie van de kerk. De diaken stond naast de bisschop bij de viering van de Eucharistie, verkondigde in de liturgie de Blijde Boodschap, deelde brood en wijn uit en verzorgde de armdienst. Talrijke concilies en synodes besteedden aandacht aan de sociale problemen van de armen en riepen kerkelijke en wereldlijke machthebbers op zich te bekommeren om het lot van de zwakken.

1. 2

Uit het oog - uit het hart?

In de loop van de tijd raakte het christendom ingeburgerd in de samenleving en verwierf de kerk rijkdom, aanzien en macht. Daardoor werd het steeds moeilijker de armen te blijven zien als 'schatten van de kerk'. Geleidelijk verdween de diaconie uit de organisatiestructuur van diocesen en parochies. Het ambt van diaken werd meer en meer liturgisch ingevuld en in feite gezien als de laatste stap op de weg naar het priesterschap.

Deze institutionele ontwikkeling betekende echter niet dat de kerk de armen uit het oog verloor. Uit eigener beweging verrichtten talrijke gelovigen - met een schuin oog ook op hun eeuwige zaligheid - 'werken van barmhartigheid'. Vermogenden stichtten liefdadigheidsfondsen, edelen en geestelijken richtten Godshuizen voor zieken en stervenden in, gilden namen de zorg voor noodlijdenden op zich, broederschappen ontstonden ter leniging van de nood der armen. Zo werd diaconie als taak van de kerkgemeenschap gaandeweg een zaak van het vrije initiatief van personen en groepen in de kerk.

Er vormden zich binnen de kerk echter ook kritische tegenbewegingen van gelovigen die niet kozen voor goedgunstigheid maar voor rechtvaardigheid, niet voor bedelen maar voor delen. Zij ontwikkelden een nieuwe vorm van godgewijd leven: midden tussen de mensen, niet afgezonderd daarvan zoals de monniken. Zo ontstonden in de middeleeuwse steden de 'bedelorden', bijvoorbeeld de orde van de Mindere Broeders en Zusters van Franciscus en Clara van Assisië. Door het bestaan van de armen te delen hielden zij in de kerk het diaconaal ideaal van het samen delen hoog, als afzonderlijke organisaties naast de gangbare kerkstructuren.

Aldus werd het oeroude erfgoed van de diaconie in nieuwe vormen doorgegeven, maar groeide de diaconie tegelijk in een lang proces weg uit het hart van de lokale geloofsgemeenschap. Dat is eeuwen lang zo gebleven, terwijl de tijden veranderden.

1. 3

De uitdaging van de moderne samenleving

Aan het eind van de 18e en in de loop van de 19e eeuw zagen de kerken zich geconfronteerd met de opkomst van de 'moderne samenleving'. Toen braken een aantal ontwikkelingen door die het aanzien van de christelijke wereld veranderden. In de Franse Revolutie werden kerk en staat gescheiden. Er kwam een ander soort economie op dan de agrarische: de kapitalistische. De verworvenheden van de technische wetenschap leidden tot een industriële revolutie. Geld ging een steeds grotere rol spelen in tussenmenselijke verhoudingen, massaproductie werd mogelijk, de steden begonnen te groeien.

Tegelijk ontstond hierdoor een 'sociaal probleem': de massale ellende van de proletariërs. Dat stelde de kerk voor een grote uitdaging.

In reactie daarop werd in de Rooms-katholieke kerk - zoals overigens ook in de kerken van de Reformatie - in eerste instantie teruggegrepen op voor de hand liggende, bekende patronen; het soelaas werd gezocht in méér persoonlijke liefdadigheid van de welgestelden. Langzaam drong echter het besef door dat dit niet volstond. De enorme sociale nood vereiste een radicalere inzet met een meer doelgerichte organisatievorm. Vanuit dit besef werden aan de 'basis' van de Rooms-katholieke kerk talrijke nieuwe groeperingen gevormd van zusters, broeders, priesters en leken, georganiseerd in religieuze congregaties en seculiere instituten, om hun bijdrage aan de oplossing van de sociale problemen te leveren. Naast de aloude parochiële armenbesturen ontstond bijvoorbeeld de Vincentiusvereniging, vrucht van de christelijke inzet van een klein groepje sociaal bewogen jongeren in het atheïstisch milieu van de Parijse Sorbonne-universiteit van die dagen.

1. 4 Een nieuwe aanzet: herkerstening van de wereld

Ook de hogere kerkleiding probeerde nieuwe wegen te banen om een uitweg uit de sociale nood te vinden. De kerk als zodanig moest zich inzetten voor een structurele verandering van de samenleving. De beroemde encyclieken *Rerum Novarum* van Leo XIII (1891) en *Quadragesimo Anno* van Pius XI (1931) hebben daarvoor belangrijke impulsen gegeven: er moest rechtvaardige wetgeving komen volgens de door God geschapen orde; arbeiders moesten zich organiseren bij voorkeur in katholiek verband. Onder leiding van het leergezag moesten gelovigen invloed gaan uitoefenen op de inrichting van de moderne staat. Die verleidde haar burgers immers tot een leven 'als God in Frankrijk': buiten de kerk om, los van Christus, en dus ook - zo meende men - zonder God of gebod. Alleen door een 'herkerstening' van de moderne wereld op alle niveau's zouden de nijpende sociale problemen opgelost en de orde hersteld kunnen worden.

Vanaf het eind van de 19e eeuw zien we dan ook ondermeer in de Nederlandse rk-kerk een ongekend maatschappelijk engagement ontstaan op alle gebieden van het politieke, economische, sociale en culturele leven. Dit engagement ging in ons land samen met de emancipatiestrijd van het katholieke volksdeel en met een 'verzuiling' van de samenleving.

In vrij korte tijd werd een hele katholiek-kerkelijke structuur van merendeels boven-parochiële instituties opgebouwd: van standsorganisaties en vakverenigingen tot politieke partij, van kleuterschool tot universiteit, met eigen kranten en omroepvereniging, rk-ziekenhuizen, woningcoöperaties, volksverzekeringen en bureau's voor sociale hulp en bijstand.

1. 5

De verzorgingsstaat

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen, met de toenemende welvaart, de maatschappelijke en kerkelijke ontwikkelingen in een stroomversnelling. Een belangrijk aspect hiervan is, dat de politieke overheid - mede door toedoen overigens van christelijke denkers en doeners - de eerstverantwoordelijke werd voor de sociale zorg in de samenleving. Zo ontstond in de jaren '50 en '60 de 'verzorgingsstaat'. Wat eeuwenlang onder particulier kerkelijk beheer stond werd nu een publieke zaak; liefdadige gunst moest algemeen recht worden. In dit kader kwam in 1963 de Algemene Bijstandswet tot stand, waarin het recht op elementair levensonderhoud is verankerd. Aldus werd de scheiding tussen kerk en staat ook op sociaal vlak doorgevoerd: de diaconie werd 'geseculariseerd'. Het had er de schijn van dat de kerk geen wezenlijke bemoeienis meer zou hoeven hebben met sociale nood. Want in de verzorgingsstaat zou dat haar taak niet meer zijn, en in de welvaartsstaat zou dat ook niet meer nodig zijn. Zij zou zich nu eindelijk kunnen concentreren op wat - volgens deze 'boedelscheiding' - haar kerntaak is: eredienst en geloofsonderricht. Van de oeroude diaconie resteerde in dit denkpatroon slechts de 'Parochiële Caritas Instelling' (PCI). Zij kon blijkens haar reglement van 1964 in uitzonderlijke individuele gevallen financiële noodhulp geven. Diaken Laurentius zou zijn ogen en oren niet geloven...

1. 6

De verzorgingsstaat in revisie

De veranderingen gaan snel, ook in de verzorgingsstaat. Uit economische overwegingen hebben achtereenvolgende regeringen sedert 1974 een politiek van bezuinigingen gevoerd. De invloed daarvan op de beschikbaarheid en toegankelijkheid van de reguliere zorg- en welzijnsvoorzieningen is groot. Daarvan wordt nu 'efficiency' verwacht. Subsidies worden afhankelijk gemaakt van het behalen van meetbare resultaten. Terwijl de drempels van die voorzieningen hoger worden, nemen vanwege de economische ontwikkelingen en de versterkte marktwerking de sociale noden (eenzaamheid, verborgen armoede, dak- en thuisloosheid, verslaving, dwangprostitutie) toe. Om daaraan het hoofd te bieden doet de overheid - met een blik op vroeger - weer een appèl op de 'zorgzame burger', en is er sprake van 'een terug-tredende overheid in een verantwoordelijke samenleving'.

Terwijl het stelsel van sociale voorzieningen met een beroep op beheersbaarheid en handhaafbaarheid in de komende jaren wordt afgeslankt, worden de burgers geacht 'om niet' naar hun medemensen om te zien; zij moeten bv. in de mantelzorg de gaten vullen die in het sociale vangnet vallen. Maar hoe die zorgzame verantwoordelijkheid gerealiseerd kan worden is niet goed duidelijk. De mensen leven immers veel minder dan weleer in vaste en overzichtelijke sociale verbanden; individualisering is een belangrijke tendens in het maatschappelijk verkeer. Bovendien stimuleert de overheid het beleid dat mannen en vrouwen een betaalde baan hebben, zonder tegelijk voldoende voorwaarden te scheppen voor hun zorgtaken. Het appèl op sociale verantwoordelijkheid spreekt overigens ook weinig aan in een wereld waarin 'ieder voor zich en de economie voor ons allen' vaak de hoogste wet lijkt te zijn.

1. 7 Diaconie in het geding

Thans bevinden we ons in een paradoxale situatie: terwijl de roep om solidariteit luider klinkt, is de vanzelfsprekendheid ervan in samenleving en kerk afgenomen. Vroegere modellen van kerkelijke sociale inzet zijn achterhaald. Ons diaconaal denken en handelen blijkt onvoldoende toegesneden op de werkelijke noden in de maatschappij. Bovendien is het aantal leden van de meeste religieuze congregaties en seculiere instituten die destijds nieuwe wegen gingen sterk gedaald. Zo ontvalt ons ook de menskracht van 'fulltime professionals' waaraan we in de diaconie van de kerk gewend waren geraakt.

In deze situatie bieden zich echter ook nieuwe perspectieven aan. Noodgedwongen komt de diaconie opnieuw in het vizier van heel de geloofsgemeenschap. In hun Ad Limina-rapport van 1998 besteedden de Nederlandse bisschoppen terdege aandacht aan de diaconie en wijzen ze op de problematiek van armoede, verrijking, uitsluiting en tweedeling. Zij kenschetsten de huidige situatie in Nederland als een uitdaging voor heroriëntatie op de diaconale zending van de kerk. Want de behartiging daarvan bepaalt in belangrijke mate de geloofwaardigheid van het Evangelie en de kerk in de samenleving. In parochies en daarbuiten groeit de aandacht voor sociaal zwakkeren, voor de mensen die "de onderkant van de samenleving" vormen. Men zoekt opnieuw naar een vruchtbare wisselwerking tussen solidariteit en spiritualiteit. Er blijkt grote behoefte te bestaan aan een inspirerende en uitdagende visie op de diaconie. Aan de ontwikkeling van zo'n visie wil deze nota bijdragen door in het volgende hoofdstuk na te gaan tot welke dienst christenen in de diaconie geroepen zijn.

2 TOT DIENST AAN MENS EN GOD GEROEPEN

In deze nota verstaan wij onder diaconie: de christelijke dienst van zorg, solidariteit en verzet ten behoeve van mensen in nood. Deze dienst heeft maar één doel: dat noodlijdenden daadwerkelijk hulp in hun nood ervaren. Zorg, solidariteit en verzet zijn er de drie wezenlijke aspecten van. Met 'zorg' wordt bedoeld: de acute en blijvende hulpverlening aan mensen in nood. 'Solidariteit' houdt in: hun kant kiezen en naast hen blijven staan. 'Verzet' staat voor: weerstand bieden tegen elke vorm van onrecht en zich inzetten voor zodanige verandering van situaties en structuren dat mensen tot hun recht kunnen komen. We spreken liever van 'verzet' dan van 'strijd', omdat dit laatste woord in onze samenleving al snel aan het gebruik van geweld doet denken en dat is niet wat we beogen. Bovendien past 'verzet' beter bij de traditie van gelovige tegenbewegingen waar we ons bij willen aansluiten.

Aan onze omschrijving van diaconie ligt een bepaalde visie op de roeping van de mens en de zending van de kerk ten grondslag. Die visie wordt in dit hoofdstuk gepresenteerd.

2.1 Vanaf het begin

Elke zending gaat gepaard met een oproep: 'Kom! Ga! Doe!'. In het Mattheüs-evangelie horen wij zo'n oproep: "Kom, gezegenden van mijn Vader, neem het koninkrijk in bezit dat vanaf het begin van de schepping voor jullie klaar ligt" (25:34). Degenen tot wie deze oproep zich richt zijn mensen die simpelweg het meest elementair menselijke doen: hongerigen te eten en dorstigen te drinken geven, vreemdelingen opnemen, naakten kleden, zieken verzorgen, gevangenen bezoeken. Tot hun stomme verbazing worden zij de 'gezegenden' genoemd voor wie 'het koninkrijk' klaar ligt 'vanaf het begin van de schepping'. Zó is volgens de joodse en christelijke traditie blijkbaar àlle mensenleven oorspronkelijk en in beginsel bedoeld - als een leven naar Gods beeld en gelijkenis: "Want de Heer verschaft recht aan wie onderdrukt worden, geeft te eten aan wie honger lijden, bevrijdt de gevangenen, maakt de blinden ziende, richt op wie gebogen gaan. Wie zijn wil doen heeft Hij lief. De Heer is het die vreemdelingen beschermt, wezen en weduwen tot steun is" (Ps. 146:7-9). Daarom geldt van oudsher: "Wie omziet naar de weerloze, die kent God" (Jer. 22:16), en die heeft deel aan het Rijk Gods.

Het Oude Testament toont ons dat God uit de verstrooiing der mensen een volk naar zijn hart samenroept. Dit is de zending van dat volk vanaf het begin en door alle tijden: in de wirwar van de wereld, in de diepten en hoogten van het menselijk bestaan het roepwoord van God horen en ernaar leven. Als het de medemens - met name de zwakkeren - liefdevol behandelt, dan is het Góds volk, dan eert het God.

2. 2 Zo Vader, zo Zoon

Het Nieuwe Testament toont ons Jezus van Nazareth als gezondene van Godswege, verkondiger van het aanbreken van Gods Rijk. Zijn zending was het de weg te gaan die God vanaf het begin de mens gewezen heeft. Aan armen 'goede boodschap' brengen, aan gevangenen vrijlating aankondigen en aan blinden het licht in hun ogen, verdrukten in vrijheid laten gaan - dat was de inhoud van zijn zending (Lc. 4:18). Door deze zending met hart en ziel op zich te nemen en al zijn woorden en daden daarop af te stemmen vervulde Hij naar eigen zeggen 'de wil van de Vader'. Hij was Gods zending zó toegedaan dat Hij zeggen kon: "Wie Mij ziet, ziet de Vader. Ik spreek niet uit Mijzelf maar het zijn de daden van de Vader die in Mij blijft" (Joh. 14:9-11). Daarom kon Hij wie Hem naar zijn 'geloofsbrieven' vroegen eenvoudigweg antwoorden: 'Kom en zie!', want zijn daden waren geloofwaardig. En voor wie in Hem geloven zijn zijn daden openbarend: wie Hem ontmoet, ontmoet God.

2. 3 Zoals Ik, zo ook jullie

Zijn inzet voor het openbaar worden van Gods Rijk van liefde en gerechtigheid, verzoening en vrede heeft Jezus samengevat in het woord 'dienst' (in het grieks: 'diakonia'): Hij is gekomen om te dienen (Mt. 20:28). Wat Hij aan zieken, zwakken, armen deed was dienst aan zijn Vader. En wat Hij voor zijn Vader deed was dienst aan de mensen. Zo vormden voor Hem godsdienst en mensendienst één onverbrekelijk geheel dat Hem met grote vreugde vervulde - zoals het van oorsprong af bedoeld was.

Van zijn leven en geluk wilde Hij zijn volgelingen deelachtig maken. Hij stimuleerde ze hetzelfde te doen als Hij: "Zoek eerst het koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid!" (Mt. 6:33). Op de vraag hoe dat kan, het Rijk Gods zoeken, was zijn antwoord: je hoeft het niet ver weg te zoeken, het ligt voor je klaar als een schat die wacht om gevonden te worden. En de weg erheen wordt van oudsher gewezen in het tweeling-gebod God van ganser harte lief te hebben en de naaste als jezelf: "Aan deze twee hangen heel de wet en de profeten" (Mt. 22:37-40).

Wie deze weg gaat geeft Hij deel aan zijn leven, want 'wat je de minsten der Mijnen hebt gedaan heb je Mij gedaan' (Mt. 25:40) Wie Hem navolgt en de waarheid doet prees Hij gelukkig, toen Hij voor de laatste keer het paasmaal vierde en zijn leerlingen de voeten waste: "Ik heb jullie het voorbeeld gegeven: je moet doen zoals Ik voor jullie heb gedaan... Nu je dat weet: gelukkig ben je als je er ook naar handelt" (Joh. 13:15,17).

2. 4

De kerk van Jezus Christus

Uit de dienst die Jezus verrichtte is de kerk geboren. Aan de gemeenschap van christengelovigen heeft Hij de zending doorgegeven die Hij zelf van de Vader ontvangen had. Levend uit zijn Geest heeft de kerk geen andere dienst te verrichten dan die waartoe Jezus zelf gezonden was. Deze dienst wordt in de brieven van Johannes samengevat in het woord 'liefde'. Dat woord is de kerk in het hart geprent. Haar levensbeginzel luidt: bemint elkaar, want "iedereen die liefheeft is uit God geboren, en kent God. De mens zonder liefde kent God niet, want God is liefde" (1 Joh. 4:7-8). Deze goddelijke liefde is - zo geloven wij - vlees en bloed geworden in Jezus Christus. In Hem - de Gezalfde, Messias - is de menslievendheid van God openbaar geworden. Daarvan mag de kerk in woord en daad getuigen. Zij leeft bij gratie van deze dienst, zoals van de eerste christenen getuigd wordt: zij deelden alles (Hand. 4:32-35).

De kerk kan daarom niet anders dan Gods Gezalfde zoeken waar Hij zich laat vinden: in de mensen namelijk die Hij 'de minsten der Mijnen' noemde. Omdat de kerk in de armen en lijdenden het evenbeeld van de arme en lijdende Christus erkent, zoals Vaticanum II in Lumen Gentium zegt (nr. 8), is de diaconie voor haar tegelijk ware genadegave en onophoudelijke opgave. Door haar dienst ten behoeve van mensen in nood dient en kent zij God en heeft zij deel aan het leven en de vreugde van Jezus Christus. Zo is haar diaconie weg tot Godsontmoeting, bron van lof aan God en verkondiging van de Blijde Boodschap aan de mensen. Maar als de kerk de mensen vergeet die het meest liefde nodig hebben, dan is haar geloof dood, haar verkondiging leeg, haar viering loos (Jac. 2:5,14-17,26). Dan vergeet zij God. Dan raakt zij van haar Weg en verliest zij haar 'schat'.

2. 5

Geleid door de Geest

De Weg van Jezus Christus gaande zijn wij niet alleen. Hij heeft ons de Geest van de Vader gezonden die in ons is en bij ons blijft en getuigenis over Hem aflegt. Deze Geest roept in ons hart 'Abba, Vader!', en laat ons in de nood van heel de schepping het vurig verlangen ontwaren naar de openbaar-

wording van Gods Rijk waarin geen gewezen, geen smart meer zal zijn maar God alles in allen. De Geest voert de kerk door alle eeuwen heen telkens weer de armen voor ogen tot wier dienst zij geroepen is. Steeds opnieuw bewerkt de Geest dat overal in de wereld mensen zich voor noodlijdenden inzetten, zodat wij eraan herinnerd worden dat ieder mens die handelt in de geest van God 'kind van God' is.

Zo werkt de Geest in ons midden en overal om ons heen, troostend en helpend. De noodlijdenden zelf en alle mensen die zich bekommeren om hun medemensen staan ons bij als wij in onze tijd de juiste wegen zoeken om onze diaconale dienst van zorg, solidariteit en verzet te vervullen naar Gods zin. Zij sterken ons om met oprecht mededogen werken van barmhartigheid te verrichten, met volharding ons in te zetten voor meer gerechtigheid, en in trouwe liefde onze medemensen in nood als gelijken te bejegenen overeenkomstig hun waardigheid als mens en beeldrager van God.

2. 6 Tot dienst geroepen

Christenen zijn tot dienst aan de mensen in nood geroepen. Deze dienst noemen wij diaconie. Zij is het grondstramien van het verbond tussen God en de mensen en het kernwoord van Jezus' zending. Zij behoort wezenlijk tot de constitutie van de kerk.

Deze dienst is 'om niet', gratis. Zij dient niet het belang van hulpverleners of enig kerkelijk belang. Haar doel is niet de glorie van de weldoener, kerstening of kerkopbouw. Zij heeft als enig doel: dat noodlijdenden tot hun elementaire menselijk recht komen door de zorg en solidariteit die zij ervaren, door het verzet - met lange adem en groot geloof - tegen alle onrecht en de inzet ter verbetering van hun situatie. Want daarin stelt God belang: dat de mens leve! Daarin bestaat - naar het woord van de kerkvader Ireneus - Gods glorie. Zo is diaconie metterdaad verkondiging van het Rijk Gods.

In deze dienst staat de fundamentele menselijke waardigheid van wie nood lijden centraal. Zij zijn geen object van andermans welwillendheid maar subjecten van leven. Indien belangeloos en in gelijkwaardigheid verricht, is deze dienst echter voor allen vruchtbaar: een rijker menselijk leven, meer hoop en levensvreugde, grotere onderlinge verbondenheid, verdieping van het geloofsleven, een meer evangelische kerk - zichtbare tekenen van Gods aanwezigheid.

3 UITDAGINGEN VOOR EEN HEDENDAAGSE DIACONIE

Wat betekent deze visie nu voor de diaconie in het bisdom Rotterdam? Om dat te kunnen zeggen is het nodig na te gaan wat de grote noden zijn in onze samenleving; wie zijn de armen? Daarnaast moet bezien worden hoe het met de diaconie in ons bisdom is gesteld: wat zijn haar problemen? Aan de hand van deze vragen kan blijken voor welke uitdagingen het bisdom staat.

3.1 Noden in de samenleving

De moderne maatschappij heeft de mens veel goeds te bieden: grote individuele vrijheid, een open samenleving, een politiek systeem dat op de mondigheid en verantwoordelijkheid van de burgers is gebaseerd en een op humanitaire beginselen gefundeerd rechtssysteem. Dankzij de economische voorspoed, wetgeving en het stelsel van sociale voorzieningen heeft de Nederlandse samenleving de massale diepe armoede uit het verleden achter zich gelaten, en veel vormen van schrijnend onrecht overwonnen. Onze welvaarts- en verzorgingsstaat is volgens haar officiële 'leer' zo ingericht, dat er geen armen meer hoeven te zijn. Uitgangspunt is dat in beginsel alle burgers op eigen kracht of met behulp van maatschappelijke instellingen en regelingen in staat zijn in hun primaire levensbehoeften als werk, woning, weten/scholing, en welzijn te voorzien.

Toch blijkt uit alledaagse ervaringen en uit onderzoek - o.a. neergelegd in de sociale kaarten van het bisdom Rotterdam - dat ook onze moderne samenleving bij al haar rijkdom grote en zelfs toenemende noden kent. Het is niet eenvoudig deze noden helder in het vizier te krijgen. Wij doen er toch een poging toe door vier belangrijke aspecten van sociale nood te onderscheiden: geestelijke nood, armoede, uitsluiting en maatschappelijke tweedeling.

Geestelijke nood

We spreken in het algemeen van 'nood' wanneer mensen niet of onvoldoende in hun primaire levensbehoeften kunnen voorzien. Mensen hebben behoefte aan elementaire materiële zaken zoals eten en drinken, huisvesting, onderwijs en voldoende inkomen. Zij hebben ook immateriële behoeften: bevredigende relaties met de medemens, een positief gevoel van zelfwaarde en sociale erkenning, richting en zin in het leven. Als in deze immateriële levensbehoeften niet of onvoldoende voorzien wordt, spreken we van 'geestelijke nood'.

Deze geestelijke nood lijkt in onze samenleving in omvang en intensiteit toe te nemen. Eenzaamheid, een diep gevoel te falen, morele en spirituele onzekerheid lijken kenmerkend te worden voor de manier waarop wij (samen)leven. Een maatschappij die steeds individualistischer en anoniemer wordt werkt eenzaamheid in de hand. Degenen die afhankelijk zijn van zorgvoorzieningen ervaren gebrek aan echte 'zorg'. Ongeacht hun inkomen, sociale status of leeftijd kunnen mensen volkomen verloren raken. In een samenleving die steeds hogere verwachtingen stelt aan persoonlijke autonomie en prestatie lijken succes en geluk 'maakbaar' zolang men maar wil en vecht. Degene die hierin achterblijft faalt persoonlijk en lijkt een 'loser' die op weinig mededogen mag rekenen. Een maatschappij die mensen verlekt om te streven naar 'méér, materieel, voor mij' werkt verslavend. Zo verduistert zij de waarde van soberheid en tast zij het fundament aan van spiritualiteit en solidariteit.

Armoede

Meestal denkt men bij het woord 'armoede' aan buitensporige materiële nood. Men heeft dan de beelden voor ogen van mensen die massaal door de hongerdood bedreigd worden, van ellendige sloppenwijken in steden van de Derde Wereld of van schrijnende toestanden in sommige landen van Oost-Europa. Deze extreme armoede vindt men in Nederland niet. Toch kent ook onze samenleving armoede. Daarbij wordt vaak uitsluitend gedacht aan 'financieel gebrek': arm zijn diegenen die over onvoldoende geld beschikken. Dit beeld van armoede strookt echter niet met de werkelijkheid, zoals blijkt uit de ervaring van armen en uit wetenschappelijk onderzoek.

Een pastor: "In deze wijk leeft 60% al jaren van de bijstand. Er is niets meer hier: geen werk, nauwelijks sociale voorzieningen. Ook de grote kerkgebouwen zijn gesloten. Gelukkig zijn we als kerk nog wel steeds present. Als dat er niet meer was....".

Armoede is allerm minst alleen maar een kwestie van financieel gebrek. Wie in armoede leeft komt ook op sociaal en emotioneel vlak langdurig en structureel tekort. Daarbij gaat het om zaken als een slecht leefmilieu, tekort aan sociale competenties, niet gezien worden, aantasting van de menselijke waardigheid. Armoede betekent inderdaad dat men niet voldoende geld heeft voor eten, wonen, verwarming, kleren, sociale contacten. Maar armoede neemt vooral het gereedschap weg waarmee men aan een toekomst kan werken.

Het vernietigt de kansen op een leven dat niet door lichamelijk en geestelijk gebrek wordt getekend, op een passende opleiding, een veilig thuis en een fatsoenlijke oude dag.

Vroeger was armoede een duidelijk zichtbaar groepskenmerk. De armen waren het 'proletariaat' zoals landarbeiders, keuterboertjes en fabrieksarbeiders. Thans is de armoede als het ware gedemocratiseerd. Armen zijn nu te vinden onder langdurig werklozen, bijstandsmoeders, ouderen met alleen een AOW-uitkering of niet veel meer, laaggeschoolde allochtonen, mensen van de Vierde Wereld, dak- en thuislozen en (kleine) ondernemers / agrariërs met een nauwelijks renderend bedrijf. Hun situatie blijft vaak onzichtbaar voor de buitenwereld - zeker in kleinere gemeenschappen - vanwege het gevoel van schaamte dat armoede teweegbrengt. Wie armoe lijdt voelt zich een éénling die buiten de boot valt.

Uitsluiting

Het buiten de boot vallen is niet alleen een persoonlijke ervaring. Ze wordt ook veroorzaakt door het sociale gedrag dat we 'uitsluiting' noemen. Uitsluiting betekent dat mensen verhinderd worden naar vermogen deel te nemen aan het sociale verkeer vanwege het feit dat ze 'anders' zijn, vanwege hun gedrag, verleden, opvattingen, huidskleur, afkomst of sexe. Uitsluiting treft vaak (ex-)psychiatrische patiënten en (ex-)gedetineerden; maar bijvoorbeeld ook gehandicapten en vreemdelingen.

Een vreemdelinge: "Eens, in ons land van herkomst, waren wij mensen om wie werd gegeven. We hadden vrienden die van ons hielden, we hadden een huisbaas bij wie we erom bekend stonden dat we regelmatig de huur betaalden. We konden om boodschappen gaan en ons onder de mensen mengen zonder te horen te krijgen dat we ongewenst zijn".

Zelfs mensen die beschikken over een zekere materiële welstand, goede scholing en de daarmee verbonden maatschappelijke status kunnen ermee geconfronteerd worden, wanneer zij in een situatie komen die niet in het gangbare patroon past. Maar het geldt vooral voor arme mensen. Naarmate zij langduriger in armoede leven verliezen zij de aansluiting op het 'normale' sociale leven en zijn ze minder in staat op eigen kracht een brug te slaan. De dynamiek van de samenleving zet ze ook meer op afstand. Ze worden gescheiden van de algemeen aanvaardbare leefwijzen van de samenleving. In sommige plattelandsgebieden en in bepaalde stadswijken zijn de gevolgen ervan zichtbaar en voelbaar.

Een oudgediende wijkagent: "Er heerst hier moedeloosheid, je wordt er zelf soms ook zo moe van. Na de stadsvernieuwing zijn hier veel mensen van elders komen wonen, steeds meer allochtonen met een eigen cultuur, maar ook ex-psiatri-sche patiënten en andere 'probleemgevallen' werden hier geplaatst. De club- en buurthuizen zijn verdwenen vanwege de bezuinigingen. De beroepskrachten raakten vermoeid, haakten af en gingen 'professioneel' werken: men draait bureau-uren".

Uitsluiting komt tot uiting in gebrek aan zorgvuldige aandacht, slechte beschikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen, in gebrek aan acceptatie en respect, negatieve beeldvorming, vooroordelen, discriminatie en racisme. Zij verheft tevens de geestelijke nood die door armoede veroorzaakt wordt. Uitsluiting isoleert mensen en voert tot uitzichtloosheid, apathie en verlies van de menselijke waardigheid.

Maatschappelijke tweedeling

Uitsluiting komt niet alleen tussen mensen onderling en tussen groepen voor. Ook de maatschappij als zodanig wordt door uitsluiting gekenmerkt. Terwijl de economie groeit en bloeit, kent onze samenleving een 'onderkant' die achter blijft en maatschappelijk nauwelijks of niet meer meetelt. Dit verschijnsel noemt men 'maatschappelijke tweedeling'. Zij hangt samen met de harde wetten van de economie en het mensbeeld dat maatgevend is in de samenleving. Wie wil meekomen is daar zelf verantwoordelijk voor, moet over de juiste sociale vaardigheden beschikken, een goede opleiding hebben, voldoende inkomen, een betaalde baan en nuttig zijn voor de maatschappij; zo iemand telt mee. Wie aan deze maatstaf niet voldoet komt aan de onderkant terecht. Daar zitten de mensen die blijvend afhankelijk zijn van bureaucratische instellingen. Zij zijn niet nuttig maar juist een last voor de maatschappij. Zo raakt onze samenleving verdeeld in mensen die nodig en gewaardeerd zijn en mensen die eigenlijk overbodig zijn.

Een ambtenaar van de Sociale Dienst: "Een van de grootste noden is dat mensen onderaan de samenleving ervaren dat zij niet erkend worden in hun menselijk bestaan. Ze worden aangesproken en aangekeken op wat zij niet zijn, niet doen, niet kunnen/willen; niet werkend, niet productief, niet solliciterend, niet werkwil-lig, niet voldoende geschoold, niet bemiddelbaar, niet behandelbaar, niet normaal, niet geregistreerd...".

Het meest schrijnende van de armoede in onze samenleving is dat zij mensen berooft van hun elementaire waardigheid; hun eer als 'mens' wordt ont-kend.

3. 2

Problemen in de diaconie

Terwijl steeds minder mensen zich als lid van een kerk beschouwen, bewijst recent onderzoek dat de meerderheid van de Nederlandse bevolking een sociale inzet van de kerk verwacht en deze inzet positief waardeert. De sociale kaarten bevestigen dit. Daaruit blijkt ook dat op vele niveau's in ons bisdom zich allerlei organisaties, groepen en personen aan de diaconale taak van de kerk wijden. In 95% van de parochies zetten mensen zich in voor elementaire vormen van diaconie: bezoekwerk voor zieken en ouderen, zorg voor eenzamen, vervoer voor wie minder mobiel is. Tevens wordt - naar vermogen - aandacht geschonken aan de grote noden in de wereld en aan die in onze eigen samenleving. De diaconie beschikt over enkele 'sterke punten': zij kan flexibel en laagdrempelig te werk gaan; ze is niet bureaucratisch en hoeft zich niet aan van boven voorgeschreven regels en selectiecriteria te houden. De diaconie is informeel van aard en kan persoonlijke aandacht geven aan de 'mens' in nood, en beschikt over een rijke traditie en een motief waarmee zij mensen kan stimuleren zich te bekommeren om hun medemens in nood.

Tegelijk moet worden vastgesteld dat de diaconie worstelt met enkele grote problemen.

- * Uit onderzoek blijkt, dat in de tijdsbesteding van pastores, waaronder ook diakens, de diaconie het laagst scoort (8%). De sociale kaarten laten bovendien zien dat slechts een gering percentage van het totaal aantal parochiële vrijwilligers in georganiseerd verband actief is in de diaconie. Tevens wordt geconstateerd dat de diaconale inzet van gelovigen onvoldoende bekendheid en aanzien geniet in het parochiële leven. Opvallend is ook dat de parochiële diaconie in vergelijking met de andere werkvelden (bestuur en beheer, liturgie en catechese) hoofdzakelijk gedragen wordt door ouderen. Veelal ontbreekt het aan goede diaconale scholing en toerusting. Caritasinstellingen tenslotte leiden binnen de parochies vaak een vrij anoniem bestaan. Diaconie bevindt zich, kortom, min of meer aan de marge van het parochiële leven en kampt met een serieus imago- en personeelsprobleem.
- * De sociale kaarten laten zien dat in de steden en in de agrarische gebieden van het bisdom aanzienlijke groepen mensen getroffen of bedreigd worden door armoede, uitsluiting en tweedeling. Toch blijkt de diaconie overwegend naar binnen gekeerd en richt zij zich vooral op de zorg voor behoeftigen in eigen kring.

Er is beduidend minder actieve betrokkenheid op maatschappelijke vormen van geestelijke nood. En de zorgzame, solidaire en strijdvaardige inzet ten dienste van mensen die lijden onder armoede, uitsluiting en tweedeling scoort zelfs opvallend laag.

- * Parochies worden van oudsher geacht zélf te zorgen voor hun kerkelijk leven. Bijgevolg zijn ze geneigd ook de diaconie in eigen beheer te organiseren. Daarbij wordt nogal eens voorbij gegaan aan diaconale initiatieven vanuit maatschappelijke en (semi)kerkelijke voorzieningen over parochiegrenzen heen. Bovendien lijken de traditionele parochiestructuren ook op diaconaal gebied aan kracht in te boeten - zoals in de grote steden al duidelijk te zien is. Daarnaast of in plaats daarvan ontstaan nieuwe, kleine geloofsgemeenschappen waarin uitdrukkelijk gezocht wordt naar oecumenische en maatschappelijke dwarsverbindingen met name op diaconaal vlak. En tenslotte blijkt de sociale nood in onze samenleving van zodanige aard en omvang, dat gezamenlijke inzet van alle betrokkenen vereist is.

3. 3 Diaconie opnieuw in beeld

Vanwege de hierboven geschetste maatschappelijke en kerkelijke ontwikkelingen verschijnt de diaconie opnieuw in beeld als eigen bijdrage van de kerk aan de leniging van de sociale nood. Blijkens de sociale kaarten is in het parochiewerk en ook daarbuiten echter niet altijd duidelijk wat diaconie als zodanig behelst. Onder het kopje 'diaconie' worden soms allerhande zaken gevat die op een of andere manier met het welzijn van mensen te maken hebben. Hoewel de grenzen tussen diaconie en andere kerkelijke activiteiten en werkvelden soms vloeiend zijn, kunnen toch de volgende onderscheidingen gemaakt worden.

Diaconie en 'Missie, Ontwikkeling en Vrede' (MOV)

Wereldwijd leven mensen in nood. Samen met andere kerken en maatschappelijke groeperingen bekommert ook de rk-kerk in Nederland zich om hen via diverse organisaties en acties in het kader van MOV. In de beleidsnota over de missionaire opdracht van de kerk in het bisdom Rotterdam "Werken aan een wereld die toekomst heeft" is uiteengezet dat 'missie' intrinsiek verbonden is met werken aan gerechtigheid en vrede overal ter wereld. MOV heeft zogezien een duidelijke 'wereld-diaconale' dimensie. Daarbij richten MOV-groepen zich meestal meer op de nood en de hoop van mensen in

de 'Derde Wereld' en in Oost-Europa. Diaconale groepen nemen primair de nood en hoop van mensen in Nederland als vertrekpunt.

Diaconie en 'Kerk en Samenleving'

In de Nederlandse samenleving doen zich ingrijpende ontwikkelingen en kwesties voor van sociale, morele of spirituele aard, die om bezinning vragen. De kerk moet daaraan naar vermogen bijdragen door een 'Kerk en Samenleving'-beraad te organiseren waarin die ontwikkelingen en kwesties in breed verband aan de orde gesteld kunnen worden. Diaconie echter is iets anders. Zij bestrijkt niet heel het brede terrein van 'Kerk en Samenleving', maar richt zich op de noden zoals hierboven omschreven. Diaconie heeft uiteraard bezinning nodig en draagt er zelf ook aan bij. Maar diaconie als zodanig is iets anders dan een beraad. Diaconie heeft tot doel mensen die in nood verkeren daadwerkelijk in hun nood bij te staan.

Diaconie en 'Pastoraat'

Pastoraat heeft tot doel mensen van dienst te zijn die op zoek zijn naar levensoriëntatie, spirituele of morele bezinning, geloofsverdieping; in het pastoraat worden levens- en geloofsvragen aan de orde gesteld. Diaconie beoogt iets anders: elementaire menselijke zorg, solidariteit en verzet, opdat noodlijdenden tot hun recht komen - ongeacht hun levensbeschouwing, religie of geloof.

Diaconie en 'Kerkopbouw'

Diaconie is ook geen kerkopbouw in stricte zin. Zij dient primair slechts het belang van de mens in nood. Weliswaar doet diaconie ook de geloofsgemeenschap goed: zij kan de vitaliteit en aantrekkelijkheid ervan bevorderen, de liturgie en prediking inspireren, de onderlinge band verstevigen. Maar dat alles is vrucht van goede diaconie, niet haar doel.

De uitdagingen voor een hedendaagse diaconie zijn al bij al niet gering. Ze komen erop neer dat de diaconie meer adequaat moet worden afgestemd op de sociale noden in onze samenleving. Daarvoor zijn naar onze mening in de diaconie drie perspectiefwisselingen nodig: van het parochiële binnenperspectief naar het maatschappelijk buitenleven; van parochiële zelforganisatie naar bovenparochieel, oecumenisch, interreligieus en maatschappelijk samenwerken; van kerkelijke marginaliteit naar het hart van de geloofsgemeenschap. Zo verschijnt de diaconie opnieuw in beeld als wezenlijk element van een kerk die open staat voor de eisen van deze tijd.

De inzichten in de voorgaande hoofdstukken gepresenteerd, voeren tot de conclusie dat de diaconie beter afgestemd moet worden op de ontwikkelingen in kerk en samenleving. Dit houdt in, dat de drie wezenlijke aspecten van diaconie - zorg, solidariteit en verzet - op meer gepaste en effectieve manier gestalte moeten krijgen. De drie perspectiefwisselingen die daarvoor in de diaconie nodig zijn vergen in de kerk als geheel een bredere omslag in denken en doen, die te maken heeft met gastvrijheid, bondgenootschap en spiritualiteit.

4. 1 Diaconie en gastvrijheid

Er is een perspectiefwisseling 'van binnen naar buiten' nodig. In dit verband is het woord 'gastvrijheid' van belang, dat in beschouwingen over de kerk steeds vaker gebruikt wordt: een kerk met toekomst zal een gastvrije kerk moeten zijn. Een gastvrije kerk is een open kerk, uitnodigend voor mensen in hun eigenheid. Zij dringt niets op maar heeft respect voor wat hen beweegt, en vraagt hoe zij van dienst kan zijn. Een gastvrije kerk brengt metterdaad de kern van het christelijk geloof in praktijk: dat alle mensen in volle vrijheid tot gemeenschap met elkaar en met God geroepen zijn.

De diaconie kan de kerk helpen meer gastvrij te worden. Want binnen de diaconie worden noodlijdenden die bij haar aankloppen niet allereerst als gelovige, kerklid, of pastorant welkom geheten - maar primair als mens die tot haar of zijn recht wil komen. Bovendien draagt de diaconie bij aan een gastvrije kerk wanneer haar zorg zich niet beperkt tot individuele leden uit eigen kring. Daarvoor is nodig dat het oog gericht blijft op de sociale nood in de maatschappij en op zoek gegaan wordt naar de mensen in nood die gewoonlijk niet in het vizier van de kerken komen. Dat impliceert de bereidheid ook zelf te gast willen zijn bij vreemder en ongebruikelijker volk. Zo voltrekt de diaconie de perspectiefwisseling 'van binnen naar buiten' - ten bate van een gastvrije kerk.

4. 2 Diaconie en bondgenootschap

Er is nog een tweede perspectiefwisseling nodig: 'van zelf naar samen'. In dit verband is het woord 'bondgenootschap' van betekenis. God zelf immers heeft zich tot bondgenoot gemaakt, met name van de armen. En we mogen het werken van de Geest ontwaren in de inzet van alle mensen, groepen en

instanties in de samenleving die streven naar een menswaardig leven van noodlijdenden. Daarom behoort het bondgenoot zijn wezenlijk tot de dienst waartoe de kerk geroepen is.

De diaconie kan de kerk daarbij helpen. Bondgenoot worden betekent dat mensen een betrouwbare relatie aangaan en bereid zijn voor elkaar in te staan. Bondgenoten zijn, met een hedendaags woord, elkaars 'maatjes'. En maat-schap houdt gelijkwaardigheid in: alle betrokkenen hebben hun inbreng, niemand geeft of ontvangt alleen, maar men deelt met elkaar. In de diaconie wordt beoogd bondgenoot te worden van de zwakkeren door zorgzame en gelijkwaardige solidariteit te beoefenen. Wanneer de diaconie zo gemeenschap zoekt met de mensen die liefde het meest nodig hebben, helpt zij de kerk een gemeenschap met de armen te worden. Dit overeenkomstig het woord van Paus Johannes-Paulus II die in de encycliek *Laborem excercens* zegt, dat het onze gelovige zending is in trouw aan Christus 'kerk van de armen' te zijn (nr. 8).

Naast zorg en solidariteit vergt de christelijke dienst ten behoeve van mensen in nood ook verzet tegen onrecht en inzet voor de verandering van de mentaliteit, regels en structuren die onrecht veroorzaken of in stand houden. Daarvoor is expertise en menskracht vereist waarover de kerk niet altijd beschikt. Ze moet ook een beroep op anderen doen. De diaconie moet het daarom hebben van samenwerking. Intern: samenwerking tussen gelovigen die vanwege hun beroep over een bepaalde deskundigheid beschikken, vrijwilligers en professionals, en tussen parochies en andere kerkelijke groepen. Extern: samenwerking met zelfhulpgroepen en organisaties voor belangenbehartiging, - in oecumenisch, interreligieus of maatschappelijk verband. Zo wisselt de diaconie van perspectief : van 'zelf' naar 'samen' - ten bate van een kerk die bondgenootschap met de armen zoekt en hun pleitbezorgster wil zijn.

4. 3

Diaconie en spiritualiteit

Tenslotte is een derde perspectiefwisseling vereist: 'van de marge naar het hart'. Tezeer nog wordt diaconie beleefd als een bijzaak. Ze is niet het 'hart' maar de 'hand' van de kerk en wordt gezien als een taak van doeners. Zolang de diaconie niet midden in het centrum van de kerk staat, blijft zij een min of meer externe plicht, vervuld door enkele bewogen mensen. Om dat te veranderen heeft de kerk 'inkeer' nodig. Door zich te verdiepen in Schrift en Traditie kan ze zich weer te binnen brengen wat haar uiteindelijk beweegt.

In haar diepste herinnering kan de bron voor een spiritualiteit gevonden worden, die richting geeft aan het diaconaal handelen.

Teneinde zo'n proces van inkeer en ommekeer in en vanuit de kerk mogelijk te maken is het van belang de ervaringen die mensen in de diaconie opdoen te koesteren als een kostbare schat: ervaringen van hoop en wanhoop, vertrouwen en wantrouwen, geloof en ongeloof, liefde en egoïsme; ervaringen van vasthouden en loslaten, van conflict en verzoening, van verliezen en vinden. Deze ervaringen stellen ondermeer het grote belang van de deugd van soberheid voor een eigentijdse diaconale spiritualiteit in het licht.

Soberheid is nodig om aandacht aan de medemens te kunnen geven, om tijd en ruimte vrij te maken voor anderen, om niet gevangen te blijven in eigenbelang. Soberheid is nodig om weerstand te kunnen bieden aan de zucht naar 'méér, materieel, voor mij' en aan het onrecht en menselijk leed dat daardoor wordt veroorzaakt. Soberheid is nodig om te kunnen luisteren naar de stem van de ander/Ander.

Middels de diaconie kunnen mensen in de knel hun stem laten horen, hun verhaal doen. Daarnaast zouden diaconale vrijwilligers binnen de kerk meer ruimte mogen krijgen om hun ervaringen, inzichten en vragen in het licht van het geloof uit te diepen en met de geloofsgemeenschap te delen. Zij kunnen betrokken worden bij de activiteiten op het vlak van liturgie, catechese en gemeenschapsvorming. Zo wordt in de diaconie de perspectiefwisseling 'van de marge naar het hart' voltrokken - ten bate van een vitale kerk.

5 VOORNEMENS VOOR EEN DIACONAAL BELEID

In het voorgaande hoofdstuk zijn drie belangrijke aanzetten voor een diaconale strategie geschetst. Die aanzetten willen we nu proberen te vertalen in een aantal concrete beleidsvoornemens. Daarbij houden we de situatie in het bisdom Rotterdam voor ogen. Het is het meest verstedelijkte en dichtst-bevolkte bisdom van Nederland, dat nagenoeg samenvalt met de provincie Zuid-Holland. In dit deel van de Randstad heerst grote bedrijvigheid van verschillende aard, maar vinden tevens diep ingrijpende economische, sociale en culturele ontwikkelingen plaats. De sociale noden die ook elders bestaan komen hier vaak in verhevigde mate voor. In aansluiting op hoofdstuk 3 noemen we: de eenzaamheid, met name in de grote steden; de verharding van de samenleving en het toenemende consumentisme; de problematiek die samenhangt met het ontstaan van een multiculturele samenleving; het probleem van de verdeling van werk en werkloosheid; de druk waaronder de kleinschalige gezinsbedrijven in de agrarische sector en de middenstand zijn komen te verkeren; armoede, uitsluiting en maatschappelijke tweedeling. In deze context is de kerk van het bisdom Rotterdam geroepen tot diaconie. Hieronder beperken we ons tot enkele beleidsvoornemens die de Diocesane Beleidscommissie voor Diaconie (DBD) zichzelf stelt voor de komende vijf jaren. Ze zullen in de komende tijd, mede in aansluiting op suggesties die in de sociale kaarten zijn gedaan, verder uitgewerkt worden in aparte jaar- en projectplannen.

5.1 Ten behoeve van een gastvrije diaconie

Eerder werden drie aspecten van gastvrijheid onderscheiden: zelf gastvrij zijn, gastvrijheid van anderen aanvaarden, oog hebben voor de sociale nood in de samenleving. Ter bevordering daarvan kunnen de volgende beleidsvoornemens dienen:

- 1) De DBD zal het thema 'gastvrijheid' verder laten uitwerken in diaconaal perspectief. Dit moet leiden tot een kleine handreiking voor lokale geloofsgemeenschappen en groepen om de gastvrijheid in diaconaal opzicht praktisch vorm te geven.
- 2) In aansluiting op haar eerdere nota "Samen bewonen van het ene huis" streeft de DBD ernaar de contacten met allochtonen op basis van wederkerigheid te bevorderen om vooroordelen en uitsluiting tegen te gaan.

- 3) Zij zal dekenaten en parochies ondersteunen bij hun uitdieping van de sociale kaarten en ze stimuleren om daarbij de vragen en behoeften van de sociaal zwakkeren tot uitgangspunt te nemen.

5. 2 Ten behoeve van een bondgenootschappelijke diaconie

Als belangrijk aspect van bondgenootschap is genoemd: het zoeken naar samenwerking binnen en buiten de geloofsgemeenschap. In dit verband neemt de DBD zich voor:

- 1) De samenhang tussen diaconie, MOV en caritas te verduidelijken en intensievere vormen van samenwerking te stimuleren en te laten ontwerpen.
- 2) Een plan van aanpak te ontwikkelen voor de samenwerking tussen autochtone en allochtone parochies bij de bestrijding van uitsluiting en racisme.
- 3) De diaconale samenwerking in oecumenisch, interreligieus en maatschappelijk verband te bevorderen en de deelname aan diaconale netwerken te stimuleren.
- 4) Te bevorderen dat het bisdom zich publiekelijk laat horen als pleitbezorger van de armen.

5. 3 Ten behoeve van een diaconale spiritualiteit

Hierboven werd de relatie tussen diaconie en spiritualiteit aangegeven. Benadrukt werd de noodzaak om ervaringen van mensen in nood en hun bondgenoten aan de orde te laten komen in liturgie, catechese en gemeenschapsofbouw. Bovendien werd gewezen op het belang van de deugd van soberheid. Ter bevordering van een diaconale spiritualiteit zal de DBD:

- 1) Zoeken naar wegen om de ervaringen van mensen die diaconaal actief zijn te laten horen en stem te geven aan mensen in nood.
- 2) Onderzoeken hoe de ervaringen en inzichten van Arbeidspastoraat, Oude Wijken Pastoraat, categoriaal pastoraat en het Maatschappelijk Activeringswerk vruchtbaar gemaakt kunnen worden voor de geloofsgemeenschap.

- 3) Samen met het Diocesaan Pastoraal Centrum (DPC) jaarlijks een diocesane impulsdag voor diaconale vrijwilligers en beroepskrachten organiseren, zo mogelijk in oecumenische samenwerking.
- 4) Naar vermogen bekendheid en steun geven aan initiatieven en acties die tot een meer sobere leefwijze kunnen voeren.

5. 4

Activiteiten in de voorwaardenscheppende sfeer

Om voor de realisering van deze beleidsvoornemens gunstige voorwaarden te scheppen zal de DBD de volgende zaken op haar agenda zetten:

- 1) De integratie van het Caritaswerk op parochieel, interparochieel, dekenaal en diocesaan niveau. De DBD zal ten behoeve van het Bisdom-bestuur een bijdrage leveren aan de evaluatie van het Algemeen Reglement van de (inter)Parochiële Caritas Instellingen. Tevens zal zij een notitie uitbrengen over de praktijk van het Caritaswerk in (inter)-parochieel verband, de manier waarop het bij het diaconale beleid van dekenaten betrokken kan worden, en over het beheer en de besteding van caritasgelden.
- 2) Het (laten) ontwikkelen en ter beschikking stellen van werkmodellen voor diaconie op (inter)parochieel en dekenaal niveau.
- 3) Een onderzoek naar taak, functie en bekostiging van diaconale werkers binnen de diverse dekenaten.
- 4) De formulering van aanvullend beleid ten aanzien van de verhouding tussen diaconie en ambtelijk diaconaat.
- 5) Het ontwikkelen van structurele samenwerking met de Diocesane Missie Raad (DMR), aan de hand van de gemeenschappelijke thema's. In dit verband neemt de DBD deel aan het project 'kritisch bankieren' van de DMR, gericht op Caritas- en parochiebesturen en het bisdombestuur, en gedragen door diaconale en MOV-groepen.

KLEINE HANDREIKING VOOR LOKALE GELOOFSGEMEENSCHAPPEN

In deze beleidsnota heeft de DBD neergelegd tot welke inzichten en voornemens zij gekomen is als vrucht van haar bezinning. Puttend uit de ervaringen die de DBD in haar bezinningsproces heeft opgedaan legt zij aan de lokale geloofsgemeenschappen de volgende suggesties voor om tot eigen diaconaal beleid te komen. Voor meer concrete aanwijzingen kan onder andere verwezen worden naar het diaconaal werkboek van het DPC *Zeven werken van barmhartigheid*.

- 1) Breng een groepje mensen uit uw geloofsgemeenschap, parochieel samenwerkingsverband of dekenaat bijeen die van doen hebben met of belangstelling hebben voor diaconie.
- 2) Houdt met dit groepje een aantal bezinningsbijeenkomsten over de betekenis, inhoud en doelstellingen van diaconie aan de hand van de diocesane beleidsnota. Eventueel kan daarbij een deskundige inleider/begeleider ingeschakeld worden, bijvoorbeeld de dekenale of diocesane medewerker voor diaconie.
- 3) Neem vervolgens de sociale kaart van het dekenaat ter hand om te achterhalen wat daarin gezegd wordt over de sociale noden in de eigen regio. Soms zal het nodig blijken meer achtergrondinformatie te verzamelen. Daartoe kan een consultatie dienstig zijn van personen en instanties uit uw directe omgeving die over de vereiste kennis beschikken. Of breng een werkbezoek aan instanties of bedrijven. Ook hierbij kunt u desgewenst om ondersteuning vragen.
- 4) Bezie hoe het eigenlijk staat met de diaconie in de regio: wie worden bereikt, wie blijven buiten uw vizier? Wat wordt gedaan, wat blijft liggen? Welke mogelijkheden zijn aanwezig, wat zijn de grenzen? Welke nieuwe initiatieven moeten genomen worden?
- 5) In aansluiting hierop kan dan een voorstel voor diaconaal beleid of voor concrete actie worden geformuleerd ten behoeve van degenen die in uw gemeenschap, samenwerkingsverband of dekenaat bestuurlijk verantwoordelijk zijn voor de diaconie. Durf daarbij te kiezen door prioriteiten te stellen.

TER AFSLUITING

De kerk is wezenlijk diaconaal, want haar is Jezus Christus als leefpatroon ten grondslag gegeven. Zij deelt in de zending die Hij van de Vader ontving: in woord en daad te getuigen van de komst van Gods Rijk van liefde en gerechtigheid, van verzoening en vrede. Zoals Jezus Christus gezonden was om te dienen en aan armen de Blijde Boodschap te verkondigen, zo is het ook de zending van de kerk dienstbaar te zijn aan het Evangelie van Gods liefde voor de mensen, met name voor mensen in nood. *Collabora evangelio*: laat ieder haar/zijn deel bijdragen in het lijden en de inspanning voor het Evangelie.

Diaconie is in essentie 'er zijn voor de ander'. Dit 'zijn' is ten diepste gefundeerd in het relationele bestaan van God die liefde is en zichzelf geeft. Daarom beschouwen wij diaconie primair als een genadegave van God aan de mensen: eerder een lust dan een last.

'Er zijn voor de ander' komt echter niet tot stand zonder daadwerkelijke inspanning en zonder dat het in eigen vlees snijdt. Diaconie vraagt zowel om gezamenlijke inzet en actie als om de persoonlijke bereidheid iets van jezelf weg te geven: tijd, energie, deskundigheid en ambitie. Meewerken aan het Evangelie vergt de moed om de nodige stappen terug te doen, teleurstellingen te incasseren en aan eigen eer en glorie voorbij te gaan. Het vraagt van ieder de bereidheid om de hem of haar toevertrouwde talenten belangeloos en onvoorwaardelijk in te zetten ten bate van de ander. In deze evangelische dienst waartoe wij geroepen zijn, wordt Gods menslievendheid openbaar:

Dit is mijn opdracht: dat jullie elkaar liefhebben met de liefde die Ik jullie heb toegedragen. De grootste liefde die iemand zijn vrienden kan betonen, bestaat hierin dat hij zijn leven voor hen geeft. Mijn vrienden zijn jullie, maar dan moeten jullie ook doen wat Ik jullie opdraag. Voor Mij zijn jullie geen dienstknechten meer: een knecht heeft geen begrip van wat zijn meester doet. Vrienden noem Ik jullie, omdat Ik alles wat Ik van de Vader heb vernomen, aan jullie heb meegegeeld. Niet jullie hebben Mij uitgekozen: nee, Ik heb jullie uitgekozen en Ik heb jullie de taak gegeven erop uit te gaan en vrucht te dragen, vruchten die blijvend zijn. Wat je de Vader dan ook vraagt in mijn Naam, Hij zal het je geven (Joh. 15:12-16).

De blijvende vruchten die er volgens het Evangelie uiteindelijk toe doen, zijn de vruchten van de liefde: hongerigen te eten en dorstigen te drinken geven, vreemdelingen opnemen, naakten kleden, zieken verzorgen, gevangenen bezoeken. Op de brandende vraag "Wanneer hebben wij U gezien?" geeft de Heer zelf ten antwoord: " Al wat je gedaan hebt voor de minste van de Mijnen, heb je voor Mij gedaan" (Mt. 25:40). Het zijn deze schatten van de kerk, naar wie wij in de diaconie op zoek zijn. Want waar onze schat is, daar zal ook ons hart zijn" (Mt. 6:21).

ultgave

ontwerp & vormgeving

druk

© Bisdome Rotterdam (2001), 2e druk

Ron Breugelmans, Rotterdam

Graféno, Rotterdam

